

YASHAR KAMOL ASARLARINING O‘ZIGA XOSLIGI

Filol.f.n. Aminova Lola Alimovna

TDSHU, “Turk filologiyasi” kafedrası dotsenti
Toshkent, O‘zbekiston

Tel : +99897 761 65 56

lolahonim@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada Turk yozuvchisi Yashar Kamol asarlarining o‘ziga xos xususiyatlari, uning badiiy mahorati haqida fikr yuritilgan. Asarlardagi syujet yaratish masalasi, badiiy tasvir vositalari, yozuvchi tilining sodda va samimiyligi tahlil qilingan. Syujet yozuvchining mahoratini, uning ijodkor sifatidagi o‘ziga xos dunyosini ko‘rsatadigan asosiy omil sanaladi. Shuning uchun yozuvchining bir qancha asaridagi syujet qurilishi haqida so‘z boradi. Fikrlarning isboti sifatida asarlardan parchalar ham kelitirilgan. Bundan tashqari yozuvchining asar g‘oyasini, voqealar silsilasini aks ettirishda ko‘pincha o‘zi yaxshi bilgan va guvohi bo‘lgan voqealarni aks ettirgani haqida fikr yuritilgan. Asarning ta'sirchanligini ta'minlashda, uning badiiy-estetik qimmatini oshirishda, yozuvchining badiiy mahoratini belgilashda syujet, konflikt, badiiy tasvir vositalari benihoya muhim ahamiyatga ega ekanligi haqida so‘z boradi.

Kalit so‘z va iboralar: syujet yaratish, badiiy tasvir vositalari, mahorat, badiyat, g‘oya.

Аннотация: В данной статье рассматриваются особенности творчества турецкого писателя Яшара Кемала и его художественного мастерства. Анализируется вопрос создания сюжета в произведениях, средства художественного изображения, простота и искренность языка писателя. Сюжет – главный фактор, показывающий мастерство писателя, его уникальный мир как писателя. Именно поэтому в ряде произведений писателя идут разговоры о построении сюжета. В качестве доказательства идей, также приводятся отрывки из его произведений. Кроме того, писатель, отражая идею произведения и ряд событий, часто писал события, которые он хорошо знал и был свидетелем. Говорится, что сюжет, конфликт, средства художественного образа имеют большое значение в обеспечении эффективности произведения, повышении его художественной и эстетической ценности, определении художественного мастерства писателя.

Ключевые слова и фразы: сюжетотворчество, средства художественного образа, мастерство, творчество, идея.

Annotation: This article discusses the specific features of the works and artistic skills of the Turkish writer Yashar Kemal. The issue of creating a plot in the works, the means of artistic representation, the simplicity and sincerity of the writer's language are analyzed. The plot is the main factor that shows the skill of the writer, his unique world as a creator. That is why there is talk about the construction of the plot in several of the writer's works. Excerpts from the works are also cited as proof of ideas. In addition, it was thought that the writer, in reflecting the idea of the work and the series of events, often reflected the events he knew well and witnessed. It is said that the plot, conflict, and artistic image tools are very important in ensuring the effectiveness of the work, increasing its artistic and aesthetic value, and defining the artistic skill of the writer.

Key words and phrases: plot creation, artistic image tools, skill, creativity, idea.

Kirish: Jahon adabiyotida durdona asarlar ko‘pdir. Har bir asar o‘zining qaysidir bir jihati bilan o‘quvchini o‘ziga rom qiladi. Bir-biriga o‘xshamagan voqealar silsilasi,

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

yoki noodatiy, ba’zan g’ayritabiiy bo‘lgan syujet qurilishlari har bir yozuvchining o‘ziga xos bo‘lgan qirrasini, mahoratini namoyon etadi. Badiiy tasvir vositalari, portret, peyzaj tasvirlari, qolaversa, tilning go‘zal namunalari bo‘lmish maqol, iboralar bilan boyitilgan asarlar, albatta, o‘quvchining mehrini qozonadi. Bunday asarlar qaysi tilda yozilmasin o‘z o‘quvchisini topadi va ko‘pgina chet tillariga tarjima qilinib jahon adabiyoti xazinasidan joy oladi.

Adabiy asarlarning o‘ziga xos xususiyati, avvalo, ularning hayot hodisalarini ta'sirchan, qiziqarli ifodalab berishi bilan belgilanadi. Asarda turmush voqealari, kishilararo munosabatlar, odamlarning kayfiyat, ichki kechinmalari qanchalik ishonarli, hayotiy ko‘rsatilsa, u o‘quvchilarni o‘ziga shunchalik jalb etadi. Biroq bu jarayon insonlarda juda murakkab kechadi. Yozuvchi esa ularni muayyan g‘oya, ma'lum bir maqsaddan kelib chiqqan holda gavdalandiradi. Ya'ni ijodkor mavjud hayot hodisalarini ma'lum tartibga tushiradi, saralaydi.

Asosiy qism:

Turk adibi Yashar Kamol roman va qissalarida tasvirlangan hodisalar ham hayotning o‘zida sodir bo‘lganidan ko‘ra qiziqarli ko‘rinadi. Yozuvchining «Inja Mamad», «Tayanch ustuni», «Ilonni o‘ldirsalar» kabi bir qancha asarlaridagi voqealarni aynan hayotda sodir bo‘lgan hodisalar singari qabul qilish, ularda ishtirok etayotgan qahramonlarni real odamlar sifatida tasavvur etish mumkin. Adib bunga, avvalo, asarlarida o‘ziga xos syujet yaratish asosida erishgan. Chunki syujet yozuvchining mahoratini, uning ijodkor sifatidagi o‘ziga xos dunyosini ko‘rsatadigan asosiy omil sanaladi. Qiziqarli syujet bo‘lmagan joyda badiiylik ham yo‘q. Bundan asarning ta'sirchanligini ta'minlashda, uning badiiy-estetik qimmatini oshirishda, yozuvchining badiiy mahoratini belgilashda syujet benihoya muhim ahamiyatga ega ekanligi ayon bo‘ladi. Yozuvchining ko‘plab asarlarining syujeti real hayot hodisalariga asoslangan. Asarlarning boshlanishidayoq yozuvchi tilining sodda va samimiyligi o‘quvchini o‘ziga rom qilib oladi. Yozuvchi bizni xotiramizda qadrdon bo‘lib qolgan xalq ijodiyotining mo‘jizalarga boy sehrli olamiga olib kiradi. Bu mo‘jizalar olamida biz, dastavval, sharq xalqlarining juda ko‘p ertaklaridan ma‘lum bo‘lgan tasvirlarga duch kelamiz, masalan, uning “Ilonni o‘ldirsalar” qissasi shunday boshlanadi:

«Anavarza qoyaligining insonlaridan ham qoyalar hidi anqir edi. Bu hid bahor quyoshi taftida insonga juda yoqimli, shirin mast qiluvchi bo‘lib tuyuladi. Anavarza qoyaligining yomg‘iridan ham boshqacha hid anqiydi. Undan ham qoyalikning hidi keladi. Bulut ham ifor taratadi.» [4, b. 4]

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

Yashar Kamol qalamiga olgan voqealarni juda yaxshi biladi. Chunki u o‘sha voqealar ro‘y bergan joyda yashagan; shu voqealarning ko‘piga bevosita guvoh bo‘lgan. Tog‘larga qochib qaroqchilik yo‘liga kirib ketgan kishilarni o‘z ko‘zi bilan ko‘rgan. Bu haqida turk adabiyotshunosi Sobit Bayyildiran shunday yozadi: Yozuvchining ilk romani «Inja Mamad»ga aynan qaroqchini bosh qahramon sifatida tanlashi tasodifiy emas. Avvalo, Yashar Kamol tug‘ilib o‘sgan kichkina qishloq Toros tog‘i etagida joylashgan. Bu tog‘ yozuvchining bolalik chog‘larida qaroqchilar makoni bo‘lgan. Kechalari qaroqchilar ularning uylariga kelishgan, qizg‘in suhbatlar qurib ertalabgacha qolib ketishgan. O‘sha voqealar bo‘lg‘usi yozuvchining xotirasiga singib, qalbidan o‘chmas bo‘lib joy olgan. Shuning uchun Yashar Kamol asarlaridagi qaroqchilar qiyofasi boshqa yozuvchilarning asarlaridagidan ko‘ra jonli bo‘lib ko‘rinadi. [2, b. 120] Yashar Kamol asarlari ayni shu jihati bilan e‘tiborli ekanligi, ayniqsa, uning qaroqchilar obrazi yaratilgan asarlari syujeti oddiyligi, voqealar mantiqan o‘zaro bog‘lanishi bilan ajralib turadi.

«Inja Mamad» romani syujeti peyzaj tasviri bilan boshlanadi. Yozuvchi salkam bir yarim bobda Tavr tog‘i etaklari tutashgan O‘rtaer dengizi ko‘rinishlari, Tegirmono‘liq qishlog‘i manzaralarini tasvirlaydi. Adib jozibador manzaralar tasviridan keyin qahramonlar holati, tashqi ko‘rinishi bayoniga o‘tadi. Yashar Kamolning syujet yaratish mahoratining o‘ziga xos jihati shundaki, u hech qachon syujet avvalida asosiy qahramon nomini ma‘lum qilmaydi. Qahramonlar nomini sir saqlash ham ijodkorning syujet yaratish bilan bog‘liq o‘ziga xos badiiy mahorati sanaladi. Ayrim adiblar, jumladan, o‘zbek adibi Abdulla Qodiriy ham o‘zi qalamga olayotgan voqealarning ma‘lum bir tomonlarini sir saqlaydi va kitobxonni qahramonlari taqdiri bilan qiziqtiradi.[5, b. 33]

Yashar Kamol o‘zi yashagan muhit va xalqiga oid barcha urf-odat, an‘analar, iboralar, olqish va qarg‘ishlarni ijodida aks ettirgan. Yozuvchi romanlarida qo‘llagan g‘ayritabiiy voqealarni og‘zaki ijoddagi afsona, rivoyatlar vositasida dalillashga intiladi. Yozuvchi mana shu an‘analarning ichida qolib ketmay, uni zamonaviy hikoya uslublari bilan bog‘lashga harakat qiladi. Yashar Kamol haqiqat bilan afsonaning, odatiy voqea bilan fantaziyaning bir-biriga birikib ketgan dunyosini yaratib, o‘quvchining e‘tiboriga havola qiladi.

Badiiy asarlardagi har bir voqea ma‘lum bir konsepsiyadagi ma‘noni aks ettirishi kerak. Shundan kelib chiqqan holda yozuvchi mavjud hayot hodisalarini muayyan konsepsiya asosida ko‘rsatish uchun o‘sha hodisalarning kelib chiqish sabablarini badiiy tadqiq etadi. Masalan, «Inja Mamad», «Ilonni o‘ldirsalar» kabi asarlaridagi qahramonlarning ijobiy jihatlari ularning tabiat go‘zalliklaridan

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

ta'sirlanishi hamda oila muhitidagi samimiylik va halollik bilan bog‘liq ekanligi ko‘rsatiladi.

Yozuvchining «Inja Mamad» romani syujeti mohiyatini qalbi ezgu hislarga to‘la bir o‘smir yigitning qaroqchilar safiga kirib qolishi sababalarini ko‘rsatish belgilaydi. «Mening otam o‘lgan. Yolg‘izgina onam bor. Boshqa hech kimimiz yo‘q. Men Abdi og‘aning qo‘shini haydayman. Ikki yildirki qo‘sh haydab yer tozalayman. Buning ustiga Abdi og‘a meni har kuni o‘lguday uradi», deydi Inja Mamad. Bu so‘zlar qahramon tilidan bayon etiladi. Ammo Yashar Kamol personajlarning gap-so‘zlarini shu tarzda qayd qilish bilan kifoyalanmaydi. U san'atkor sifatida ish tutib, alam, iztirobga to‘la qalbini oshkor etayotgan jabrdiyda bolaning o‘sha paytdagi tashqi va ichki holatini tasvirlaydi: «Shu gaplarni ayta turib ko‘zlari yosh bilan to‘ldi. Tomog‘iga bir narsa qadalganday bo‘ldi. O‘zini tutib qolmaganida ho‘ngrab yig‘lab yuborar edi.»

Yozuvchi bosh qahramon holati bilan shu tarzda tanishtirgandan keyin syujet tarmoqlarini kengaytira boradi. Ya'ni asarga boshqa qahramonlarni ham olib kiradi. Ularning taqdiri - qismati bilan bosh qahramonning kechmish-kechirmishlarini tutashtiradi. Natijada, o‘quvchi e'tiborini jalb etadigan syujet liniyasi hosil bo‘ladi.

Badiiy asarlar syujeti tuzilishi, voqealarning bayon qilinishi tarziga ko‘ra bir-biridan farq qiladi. «Asarda voqelik tashkil qilinishiga qarab, syujetni ikki turga ajratish mumkin: ulardan biri – xronologik tur, ikkinchisi – murakkab psixologik tur. Syujetning murakkab psixologik turida yaratilgan asarlarga nisbatan xronologik turida yaratilgan asarlar ko‘proq uchraydi.» [1, b. 259] Yashar Kamolning «Inja Mamad» romani syujeti ko‘p jihatdan xronologik syujet turiga kiradi. Bu roman syujetining eng drammatik va eng jozibador nuqtasi ham Mamad va Hadicha muhabbati bilan bog‘liq voqealardir.

Har bir ijodkor asari qiziqarli bo‘lishi uchun hayotda kam uchraydigan voqealarni asari syujetiga olib kirishga intiladi. Yashar Kamol ham Ali cho‘loq, Hasan kabi qahramonlar misolida favqulodda tabiatli kishilar qiyofasini ko‘rsatgan. Ular o‘zlarining boshqalarga o‘xshamaydigan jihatlari bilan kitobxon diqqatini jalb qiladi. Yashar Kamol asosiy qahramonlarining ham, ikkinchi darajali qahramonlarining ham individual xususiyatlarini jo‘n tarzda bayon qilmaydi, aksincha, badiiy tadqiq etib ko‘rsatishga intiladi.

Tadqiqiy yo‘nalishdagi asarlarda hayotning muayyan muammolari tahlil qilinadi, ziddiyatlar qarama-qarshiliklarning mohiyati haqida so‘z yuritiladi. Voqealarning yuzaga kelishi sabablari to‘g‘risida mulohaza yuritish esa badiiy asarlar syujetining tarmoqlanib ketishiga olib keladi. Asar syujeti qanchalik keng tarmoqli

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

bo‘lsa, u hayot hodisalarini shunchalik keng qamrab oladi. Yashar Kamolning «Inja Mamad» romani syujeti voqealarida ellikdan ortiq personaj ishtirok etadi. Ularning ayrimlari syujet chizig‘ida faol qatnashadi. Ba‘zilarining nomi esa ikki-uch o‘rinda tilga olinadi, xolos. Ular syujet voqealarida qay darajada ishtirok etishidan qat‘iy nazar, hayot muammolari, kishilararo munosabatlar murakkabligining turli jihatlarini to‘g‘risida tasavvur uyg‘otishi bilan o‘ziga xos ahamiyat kasb etadi.

«Syujetida konflikt bo‘lmagan asar ta’sirchan bo‘lmaydi» [3, b. 174] deb yozadi adabiyotshunos Izzat Sulton. Yashar Kamol asarlari ham syujetidagi konflikti bilan o‘quvchilarni jalb etadi. Ularda bir-biri bilan murosasiz kurashadigan qahramonlar o‘rtasidagi to‘qnashuv ko‘rsatiladi. Adabiyotshunoslikka oid tadqiqotlarda asarlardagi konfliktning uch xil ko‘rinishi mavjud bo‘lishi ta’kidlangan. Birinchisi, asar qahramonlari bilan ular yashayotgan muhit o‘rtasidagi ziddiyat, ikkinchisi, bir-biriga qarama-qarshi xarakterlar orasidagi keskin kurash, uchinchisi, asar qahramonining o‘z ichki dunyosidagi qarama-qarshilik. Yashar Kamol asarlarida, xususan, «Inja Mamad» romanida uch xil ko‘rinishdagi konflikt bir-birini to‘ldirgan holda namoyon bo‘lsada, bir-biriga qarama-qarshi xarakterlar o‘rtasidagi kurash shaklidagi konflikt yetakchilik qiladi. Romanda Mamad va Abdi og‘a o‘rtasidagi ziddiyat ko‘p o‘rinni egallaydi. Shuningdek, Mamad va boshqa qaroqchilar, Hadicha va uning onasi, Mamad va Ali cho‘loq munosabatlari ham ichki qarama-qarshiliklarga to‘laligi bilan e’tiborni tortadi.

Konflikt ana shu kabi xususiyatlariga ko‘ra syujetning o‘zagi, asosi sanaladi. Yozuvchi asarlari syujetining jozibadorligi ham ko‘p jihatdan konfliktning keskinligi bilan belgilanadi. Konfliktning pishiq-puxtaligi esa ijodkorning hayot hodisalarini muayyan g‘oya, nuqtai nazar asosida tartibga tushirishidan kelib chiqadi.

Yashar Kamol asarlarida yana bir o‘ziga xos jihat ko‘zga tashlanadi. Bu ijtimoiy hodisalarning qahramonlar shaxsiy taqdiri bilan chambarchas bog‘liq holda ko‘rsatilishidadir. Abdi og‘a singarilarning zulmi, zo‘ravonligi, Hasan kabilarning qoloq aqida va qarashlar tufayli ruhan ezilishi ijtimoiy voqelikning umumiy manzarasi sifatida ko‘rsatiladi. Yozuvchi bu kabi qahramonlari shaxsiy taqdiri orqali ijtimoiy hayotning yaxlit ko‘rinishini bir nuqtaga jamlab gavdalantiradi.

Xulosa:

Ta’kidlash joizki, Yashar Kamol asarlari doim adabiyotshunoslar diqqati markazida bo‘lib kelgan. Buning sabablaridan biri yozuvchi roman va qissalari syujeti murakkabligi, qalamga olingan voqealarning keskin drammatik xarakterga egaligi bilan bog‘liqdir. Bu kabi ilmiy e’tiroflar Yashar Kamol asarlari syujeti hayotning o‘zidan olingan tayyor voqealar ko‘chirmasi emasligi, ular adib o‘y-hayoli,

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

tafakkuri mahsuli, ijodiy izlanishlari samarasi ekanligini bildiradi. Shu boisdan asarlar xilma-xil fikrlar kurashi sifatida o‘ziga jalb etadi. Syujetning mag‘zi, mohiyatini belgilagan bu qarashlar va fikrlarda real hayot haqiqati, zamonning murakkab ziddiyatlari yaqqol ko‘rinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Адабиёт назарияси. Икки томлик. 1-том. – Т.: Фан. 1978.
2. Kabakli A. Turk edebiyati/ - Istanbul: Inkilap kitabevi, 1991.
3. Султон И. Адабиёт назарияси. Т.: Ўқитувчи. Б. 1977.
4. Яшар Камол. Илонни ўлдирсалар. Қисса. – Т.: Янги аср авлоди. 2001.
5. Қўшжонов М. Ҳаёт ва маҳорат. – Т.: Бадий адабиёт нашриёти, 1962.